

Závěrem bych knihu *Intersectionality: An Intellectual History* vřele doporučila jako základní přehled všem těm, kteří se intersekcionalitou, ať už v akademické nebo aktivistické praxi, zabývají a zajímají se o kořeny intersekcionalní teorie a její ontologické a epistemologické přínosy. Tento text však může být přínosný (a díky své čtivosti i dobře uchopitelný) i pro ty, kteří se s intersekcionalitou setkali ve formě internetového memu a nejsou si zcela jisti jejím významem.

Historické kořeny problematiky podnikatelek a současná situace podnikatelek v České republice⁸⁰

Markéta Švarcová

Slavíčková, P. (ed.). 2016. *Ženy-podnikatelky v minulosti a současnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Počet podnikatelek na českém pracovním trhu již několik let konstantně narůstá. V roce 2016 tvořily ženy podnikatelky již celou třetinu podnikajících osob.¹ Kniha autorského kolektivu pod vedením Pavly Slavíčkové sleduje situaci žen v oblasti podnikání z různých perspektiv. Publikace, jež přináší interdisciplinární pohled na kategorii žen podnikatelek a její postavení na trhu práce, je rozdělena do dvou oddílů. První se zaměřuje na historickou perspektivu postavení žen ve společnosti a na pracovním trhu v kontextu vývoje feminismu a emancipačních tendencí od poloviny 18. století. Druhá část se zabývá aktuální situací podnikajících žen v poslední dekádě. Autorský kolektiv se pokouší najít kritické odpovědi na otázky týkající se genderových nerovností v podnikatelském prostředí, jejich příčin, důsledků a strategií, které podnikatelky volily a volí. Jednotlivé kapitoly nabízejí různá hlediska a snaží se představit komplexní obraz podnikatelského prostředí, jenž dosud v této šíři nebyl zpracován.

První kapitola, kterou napsala Jana Burešová, přináší vhled do problematiky historických kořenů podnikání a souvislostí nerovností mezi muži a ženami, jak specificky v podnikání, tak na pracovním trhu i ve společnosti obecně. Proces zrovnoprávnění postavení žen a mužů začal na přelomu 19. a 20. století, faktické změny však nastaly až ve století dvacátém. Burešová vysvětluje historický kontext uspořádání genderových vztahů, přičemž definuje roli ženy ve společnosti v návaznosti na genderový kontrakt

⁸⁰ Text vznikl v rámci doktorandského studia na katedře historické sociologie Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy.

jejich tří rolí – manželky, matky a hospodyně. Tato dělba rolí a ukotvení žen v soukromé sféře byly společností vnímány jako strategické, obecně výhodné a v neposlední řadě i samotnými ženami dlouhodobě internalizované. Zrovnoprávnění žen, alespoň na legislativní úrovni, nastalo až ustavením první ústavy Československé republiky v roce 1918. Zásadnější změna se ale projevila teprve v souvislosti se vstupem žen na trh práce, který si vyžádala první světová válka. Muži bojovali na frontách a ženy tak nastoupily na pracovní místa, jež dříve příslušela pouze mužům. S tím souvisela i stoupající tendence po širších možnostech vzdělávání pro ženy. Výraznou roli v emancipačních procesech sehrály učitelky a jejich angažmá na dívčích školách. Změnu vnímání Burešová dokládá citací Zdenky Wiedermannové-Motyčkové, členky Jednoty učitelek moravských: „Ženy chtějí nejen na živnostenském a průmyslovém poli síly své s mužem měřiti, ony chtějí nejen volnější, samostatnější postavení v rodině, ale také duševních svých schopností ve vyšším povolání zužitkovati“ (Lenderová et al. 2009: 444). Z hlediska výdělečné činnosti byly možnosti pro ženy značně omezeny. Uplatnění bylo možné pouze v tradičních feminizovaných zaměstnáních jako hospodyně, ošetrovatelky nebo porodní báby. Výkon profese byl rovněž vnímán jako neslučitelný s mateřskou rolí a destabilizující tak tradiční uspořádání mužských a ženských rolí ve společnosti. Autorka také v kapitole dokládá význam procesu sílících tendencí požadavků na politická práva žen v kontextu proměny diskursu ve vnímání pracujících žen ve společnosti 19. a 20. století.

Spolu se systematizací vzdělávání rostl zájem o profesní vzdělání dívek. Jeho obsahová stránka směřovala opět do sfér tradičně ženských. Pavla Slavičková, Eva Dvořáková Kaněčková a Zdeněk Puchinger ukazují na příkladech výuky účetnictví, že se nemuselo jednat primárně o přípravu na profesi, ale spíše o naplnění role dobré hospodyně a řízení financí domácnosti. Kapitola pojednává o významných legislativních změnách, které proměnily stanovy výuky tohoto oboru. Text je rozdělen do několika podkapitol odpovídajících jednotlivým typům vzdělání. Autorky a autor se tak snaží odpovědět na otázku, do jaké míry a proč byla výuka segregována s ohledem na gender a dobové uspořádání rolí žen a mužů. Manželka, jež hospodařila s rodinným rozpočtem, byla považována za ekonomicky aktivní, a jelikož se od její role předpokládalo určité penzum znalostí, byla v daném ohledu považována za podnikatelku.

Období 19. a 20. století je předmětem zájmu i následujících kapitol, které uvádějí konkrétní příběhy žen podnikatelek té doby. Autorky formou případových studií popisují životní příběhy velkopodnikatelek a zasazují je do kontur uspořádání genderových rolí dané doby. Osud podnikatelky Johanny Langer von Schroll popisuje autorka Marie Macková na pozadí habsburské monarchie 19. století. I přes genderově poměrně rovnostářskou legislativu byl příběh této podnikatelky, jež rozvíjela zděděný podnik v době, kdy kategorie ženy podnikatelky nebyla společností všeobecně přijímána, obdivuhodný. Drobné živnostnice nebyly výjimkou, nicméně Johanna von Schroll řídila

textilní závod s téměř 2 500 zaměstnanci a zaměstnankyněmi, který navíc úspěšně rozvíjela. Kromě toho se jí dařilo sladit roli podnikatelskou s rolí mateřskou, byla matkou čtyř dětí. Autorka tak na příběhu poukazuje na jakousi pružnost hranice, kterou byla společnost ochotná tolerovat v kontextu podnikání žen.

Poslední kapitola historické části publikace popisuje příběh ženy podnikatelky 20. století v oblasti veskrze feminizované, totiž v obchodu s krásou. Autorka Jana Geršlová vypráví poutavý příběh americké podnikatelky kanadského původu Elizabeth Arden. Zaměřuje se na aspekty začátků podnikání, přičemž Elizabeth Arden, vlastním jménem Florence Nightingale Graham, se podařilo téměř z ničeho, konkrétně z rodinné půjčky 6 000 dolarů, vybudovat kosmetické impérium s pobočkami po celém světě. Geršlová ukazuje, s jakými překážkami se musela tato velmi aktivní žena během své kariéry potýkat. I přes světovou ekonomickou krizi, druhou světovou válku nebo medializované rivalství s Helenou Rubinstein se Elizabeth Arden neodmyslitelně zapsala do dějin moderního obchodu, například svou propracovanou marketingovou strategií. Otázku bezdětnosti Arden nechává autorka nezodpovězenou. V případě Johanny von Schroll je však na její schopnost kloubit podnikání s rodičovskou rolí poukazováno, což představuje jakousi nekompatibilitu v pojetí autorek a odkazuje to na poměrně stereotypní vnímání podnikatelek, kdy naopak o roli rodičovství v souvislosti s podnikáním mužů většinou diskutováno není.

Současnou situaci podnikatelek v České, resp. Československé republice mapuje kapitola autorek Martiny Rašticové a Moniky Bédiové. Autorky na základě analýzy historických i současných studií popisují faktory a motivace žen k podnikání. Historický exkurz pojímají autorky poměrně zběžně vzhledem k podrobnému zpracování v úvodní kapitole. Reálné možnosti a aspekty zaměstnanosti žen v době státního socialismu autorky dokládají studiem sekundárních pramenů. Za hlavního hybatele společenských změn bylo považováno plnění ekonomických zájmů poválečných režimů. Nejednalo se však o samostatné podnikání jako takové, ale spíše o shora řízený nástup žen do placeného zaměstnání po roce 1948. Vzhledem ke skutečnosti, že emancipační tendence období státního socialismu měla určující vliv na vývoj podnikání žen po roce 1989, bylo by podrobnější studium tohoto období zajímavým předmětem dalšího výzkumu. Nastupující ekonomická nezávislost žen v období státního socialismu byla do značné míry vynucená státním ekonomickým uspořádáním a vznikla tak celá řada stereotypů, se kterými se česká společnost potýká dodnes. Jiřina Šiklová například uvádí, že v socialistické společnosti vznikl stereotyp muže nikoliv jako jediného, ale jako hlavního živitele rodiny (Šiklová 1993: 5). Lze tedy hovořit o jakémsi vyvlastnění emancipačních tendencí komunistickou garniturou? Autorky představují legislativní a společenský kontext podnikání v 90. letech a dostávají se až k aktuálním šetřením, jež analyzují motivaci žen pro vstup do světa podnikání. Pro ženy představuje vlastní podnikání především flexibilitu a možnost kombinovat rodinný a pracovní život.

Narůstající počet podnikatelek lze tudíž vnímat i jako reakci žen na aktuální problémy trhu práce a rodinné politiky. Otázkou ale zůstává, do jaké míry je potom podnikání svobodnou volbou žen?

Aktuální vnímání podnikání jako svobodné volby popisuje příspěvek Jaroslavy Kubátové, která se zaměřuje na generaci Z. Autorka interpretuje studie analyzující motivy a faktory pro vstup do podnikání, přičemž se zmiňuje o významných strukturálních aspektech proměn trhu práce souvisejících s technologickým a společenským vývojem, které jsou pro mladou generaci určující, a zároveň přináší komparaci přístupů žen a mužů. Z hlediska těchto změn se mění jak pojetí způsobu práce, tak očekávání s ním spojená. Autorka si všímá významných fenoménů v oblasti uspořádání práce, jako jsou například coworking nebo moderní komunikační technologie, které mohou hrát významnou roli v kontextu snazšího sladování rodinného, soukromého a pracovního života. Kubátová pojímá závěr pozitivisticky jako jakousi úvahu nad možnými scénáři vývoje závislé a nezávislé práce.

V rámci snahy o podání uceleného obrazu podnikatelského prostředí je zařazena i kapitola o organizacích na podporu podnikání, specificky podnikání žen, jejíž autorkou je Lucie Sára Závodná. Příspěvek představuje hlavní organizace tohoto typu v České republice a jejich historický vývoj. Autorka hledá příklady praxe i v jiných evropských státech a srovnává situaci podpůrných organizací se situací v České republice. Organizace na podporu podnikání představují specifické pole neziskového sektoru, které je zaměřeno především na ženy. Autorka se bohužel nezmiňuje o kontextu týkajícím se vlastní existence organizací na podporu podnikání, jelikož tato oblast podléhá turbulentním změnám z hlediska neustále se měnícího trhu práce jak v návaznosti na technologický vývoj a specifické požadavky různých generací podnikatelek, tak také z hlediska jejich vlastního financování a určité závislosti na vládní politice.

Politická ekonomie a ekonomická perspektiva obecně byla historicky doménou mužů. Autor Richard Pospíšil se ve svém příspěvku zamýšlí nad rolí žen v nejvyšších patrech financí a měnové politiky. Ve své případové studii jde i do minulosti a podává ucelený obraz vývoje ekonomie jako vědy od merkantilismu 18. století přes neviditelnou ruku trhu Adama Smithe ke keynesiánství a chicagské škole. Pospíšil připomíná významné ženy v této oblasti, jako byla Joan Robinson jako první laureátka Nobelovy ceny za ekonomii⁸¹ nebo monetaristka Anna Jacobson Schwartz. Případová studie je věnována Janet Yellen, která byla první ženou v čele Federálního rezervního systému USA. Zaměření kapitoly na první šéfkou americké centrální banky je bezesporu zajímavé z hlediska uplatnění žen v oboru ekonomie, nicméně je třeba podotknout, že Janet Yellen není podnikatelkou.

Závěrečná kapitola autorek Kateřiny Rampulové, Martiny Rašticové a Ivany Kolářo-

⁸¹ Kterou nakonec nezískala (pozn. autorky).

vé je věnována začínajícím podnikatelkám a motivům jejich rozhodnutí pro vstup do podnikání. Autorky v úvodu příspěvku genderovou optikou analyzují vývoj zaměstnanosti a podnikání žen v posledních 20 letech. Konkrétní příběhy začínajících podnikatelek autorský kolektiv dokládá na základě kvalitativního výzkumu, jenž byl realizován s podnikatelkami, které se účastnily Akademie pro podnikatelky organizované Svazem podnikatelek. I přes možnou zkreslenost dat, vycházející ze způsobu rekrutace respondentek, autorky prezentují důležité podněty o vnímání a představách podnikatelek o podnikatelském prostředí. Ústředním tématem, které se jeví jako stěžejní ve výčtu motivujících faktorů a výhod vlastního podnikání, je možnost flexibilního nakládání s prací ve vazbě na sladování pracovního a rodinného života. Zjištění, jež autorky předkládají, potvrzují stále přetrvávající rigiditu pracovního trhu ve vztahu k matkám.

Publikace *Ženy-podnikatelky v minulosti a současnosti* je bezpochyby zajímavým příspěvkem do diskuse o aktuálním tématu postavení žen v podnikatelském prostředí. Rostoucí počet podnikatelek je významným ukazatelem odrážejícím podmínky pro ženy na trhu práce. Otázka mateřství a možností jeho kombinace s pracovní dráhou je ústředním motivem nejenom pro matky malých dětí. Jejich vstup do podnikání nemusí být otázkou svobodné volby, ale spíše jedinou možností motivovanou jak ekonomickými faktory, tak adekvátní potřebou po vlastní realizaci. Publikace sice nepřináší kritický pohled na možnou prekarizaci situace současných podnikatelek, její přesah však tkví v rozkrytí historických kontextů podnikání žen s velmi zajímavými příklady konkrétních žen podnikatelek, které se dokázaly prosadit ve světě podnikání, jež pomalu, ale jistě přestává být světem rezervovaným pro muže.

Literatura

- Ekonomický deník. 2016. *Muži stagnují, ženy přebíhají podnikatelské kormidlo* [online]. Praha: Media Network, s.r.o. [cit. 2. 10. 2016]. Dostupné z: <http://ekonomicky-denik.cz/muzi-stagnuji-zeny-prebiraji-podnikatelske-kormidlo/>.
- Lenderová, M., Kopiczková, B., Burešová, J., Maur, E. 2009. *Žena v českých zemích*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny.
- Šiklová, J. 1993. „Are Women of Central and Eastern Europe Conservative?“ Pp. 75 in Funk, N., Mueller, M. (eds.). *Gender Politics and Post-communism: Reflection from Eastern Europe and the Former Soviet Union*. New York: Routledge.